

Uyeyne'ye ve aşırı Mürcî olarak bilinen âlimlerden Abdülmecîd b. Abdülazîz b. Ebû Revvâd'a danıştı. Abdülmecîd'in Vekî'nin öldürülmesine dair fetva vermesine rağmen Süfyân'ın ricası üzerine onu affetti ve Mekke'den çıkarılmasına karar verdi. Medine'ye doğru yola çıkan Vekî, Saîd b. Mansûr'dan aldığı bir mektuptan Medineliler'in de durumdan haberdar olduklarını öğrenince yolunu değiştirip Rebeze üzerinden Kûfe'ye ulaştı (Fesevî, I, 175-176; Zehebî, IX, 160).

Vekî b. Cerrâh 196'da (812) hacca gittikten sonra memleketine dönerken Kûfe ile Mekke arasındaki Feyd'de vefat etti (10 Muharrem 197 / 21 Eylül 812). Onun, ilmi nâfile ibadete tercih ettiği anlaşılmalıdır. Nitekim bir sözünde, "Allah'a hadisten daha faziletli bir şeyle ibadet edilmiştir" derken bir başka sözünde, "Hadisin nâfile namazdan daha faziletli olduğunu bilmeseydim hadis rivayet etmezdim" demiştir (Hatîb, *Şerefü aşâhî'l-hadîş*, s. 82, 84). Vekî'nin sabah namazından sonra güneş yükselinceye kadar mescidde hadis okuttuğu, ardından evinde öğle namazına kadar dinlendiği, öğle ile ikinci arasında çobanlara ve hizmetçilere Kur'an öğrettiği, ikinci namazını mescidde kılıp burada Kur'an dersi verdiği, akşama doğru bir süre Allah'ı zikredip evine döndüğü, her gün oruç tuttuğu için iftardan sonra uyuyuncaya kadar ibadet ettiği, namazların arasında dinlenirken nebîz içtiği nakledilmektedir (Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 501-502). Zehebî, Resûl-i Ekrem'in tavsiyesine uymadığı gerekçesiyle onun her gün oruç tutmasını, ayrıca nebîz içmesini yadırgamaktadır (*A'lâmü'n-nübelâ*², IX, 143-144).

Eserleri. 1. *Kitâbü'z-Zühed*. Güzel ah-lâk ve âdâba dair 539 rivayetten oluşan eserde 200 merfû, 193 mevkuf, 132 mak-tû' ve 14 İsrâîliyat nevinden haber yer almaktadır (neşredenin girişi, I, 160-162). Abdurrahman Abdülcebâr el-Ferîvâî eseri el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de (Medine) yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamış (Medine 1984; Riyad 1994), Ali Pekcan da kitabı *Hayatı Allah'a Adamak* başlığıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 2010). 2. *Cüz' fi'l-hadîş. Nüşhatü Vekî' ani'l-A'meş* adıyla da bilinmektedir (nşr. Abdurrahman Abdülcebâr el-Ferîvâî, Küveyt 1406). Ahmet Yüksel eser üzerine yüksek lisans çalışması yapmıştır (1985, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Vekî b. Cerrâh'a *Kitâbü't-Tefsîr* (İbnü'n-Nedîm, s. 53; Taşkoprîzâde, II, 77, 581, 590), *Kitâ-*

bü's-Sünen (*el-Müsned, el-Muşannef*) (İbn Hayr, s. 126) ve *Fezâ'ilü's-şâhâbe* (Zehebî, IX, 154) adlı eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vekî b. Cerrâh, *Kitâbü'z-Zühed* (nşr. Abdurrahman Abdülcebâr el-Ferîvâî), Medine 1984, neşredenin girişi, I, 11-162; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, II, 30, 36, 322, 371; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel* (Koçyiğit), II, 208; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 179; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 384, 624; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 175-176; Râm-hürmüzi, *el-Muhaddîşü'l-fâsil* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 613; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhîm Ramazan), Beyrut 1417/1997, s. 53; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 496-512; a.m.f., *el-Kifâye* (nşr. Ebû Abdullah es-Sevratî – İbrâhîm Hamdî el-Medenî), Medine, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), s. 54, 87; a.m.f., *Şerefü aşâhî'l-hadîş* (nşr. M. Saîd Hatiboğlu), Ankara 1991, s. 82, 84; Şehristânî, *el-Milel* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ – Ali Hasan Fâûr), Beyrut 1993, I, 222-223; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VI, 174; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 126; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², IX, 140-169; Bedreddin el-Aynî, *Megâni'l-aşyâr fi şerhi esâmî ricâli Me'âni'l-âşâr* (nşr. M. Hasan M. Hasan İsmâil), Beyrut 1427/2006, I, 331; Taşkoprîzâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 77, 215, 242, 253-254, 581, 590.

MEHMET EMİN ÖZAFŞAR

VEKİL

(bk. VEKÂLET).

VEKİL

(الوكيل)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "işinin görülmesini başkasına havale etmek" anlamındaki **vekil** (**vükûl**) kökünden türeyen **vekil** "işin havale edildiği kimsede" demektir. Terim olarak "bütün yaratıkların işlerinin görülmesinde güvenilip dayanılan, bu konuda tam yeterli olan varlık" mânasına gelir. Vekil on dört âyette zât-ı ilâhiyyeyi nitelendirmekte, O'nun güvenilecek en güzel varlık olduğu, kendisine güvenen kimseyi koruduğu ve her şeyi gördüğü ifade edilmektedir. Vekil ayrıca on civarındaki âyette Resûlullah'a nisbet edilerek onun insanlara karşı zor kullanacak ya da insanların kötü davranışlarına kefil olacak bir karakterde yaratılmadığı anlatılmaktadır. Kırk civarındaki âyette ise "tevekkül" kelimesi geçmekte, "Kendisi için ölümün söz konusu edilemeyeceği ebedî hayat sahibine güvenip dayan" âyetinde (el-Furkân 25/58) görüldüğü gibi Allah'a tevekkül emredilmekte, peygamberlerle müminlerin tevekkül, dua ve ni-

yazları dile getirilmektedir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "vkl" md.). İbnü'l-Cevzî, Kur'an'daki vekil kelimesinin "koruyan, rab, zor kullanan, her şeyden haberdar olan" şeklinde dört mânaya geldiğini söyler (*Nüzhetü'l-a'yûn*, s. 607). Vekil ismi Tirmizî ve İbn Mâce'nin esmâ-i hüsnâ listelerinde yer almış ("Da'avât", 82; "Du'â", 10), çeşitli hadis rivayetlerinde "vekil" kavramı Allah'a nisbet edildiği gibi (Wensinck, *el-Mu'cem*, "vkl" md. [VII, 305, 306]) vekilin mânasına açıklık getiren "Hasbüne'llâhü ve ni'me'l-vekil" (Allah bize yeter, O ne güzel vekildir) âyeti (Â-i İmrân 3/173) hadiste de geçmektedir (*Müsned*, I, 326; III, 7; Tirmizî, "Kiyâmet", 8).

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, "Rabbin sana vekil olarak yeter" meâlindeki âyetin (el-İsrâ 17/65) tefsirinde vekile "şeytanın özendirmelerinden seni koruyan, hilelerine karşı sana destek veren, sığınacak bir yer bulmanı sağlayan" veya "bütün işlerinde güvenebileceğin gerçek dost" anlamı vermiştir (*Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII, 320). Âlimler vekil kelimesini "kâfi, kendisine sığınan kimseyi korumada ve meşrû talebini yerine getirmede yeterli" şeklinde mânalandırmış, Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî ile Ebû Süleyman el-Hattâbî ve Abdülkâhîr el-Bağdâdî "hasbüne'llâh ..." ifadesine dayanarak bu kelimenin "kâfi, kefil" anlamını öne çıkarmıştır. Kâdî Abdülcebâr ise vekil ismini "kudret ve iradesiyle bize hükmedip varlığımızın devamını sağlayan varlık" (vekil aleynâ) diye açıklamıştır. Buna karşılık Allah'ın dünya hayatında işlerimizi gördürmek için belirlediğimiz bir vekil (vekil lenâ) durumunda bulunmasının düşünülmeceğine dikkat çekmiştir (*el-Mugni*, XXII/2, s. 216-217). Esmâ-i hüsnâyî tasavvufi açıdan ele alan Kuşeyrî'ye göre yaratılmışlardan birini vekil tayin eden kimseden bu vekil ücret ister, ayrıca tasarruflarında yanılabilir. Gönülden bağlanmak suretiyle Cenâb-ı Hakk'ı vekil kılan kişiyi O mükâfatlandırır, dileklerini yerine getirir, onu övgüyle anar, aklına gelmeyen şeyleri de lutfeder. Ancak Allah'ı vekil kılan mümin O'na ait hakları, ibadetlerini ve diğer görevlerini yerine getirmek için kendini kendi nefisine karşı Cenâb-ı Hakk'ın vekili kabul etmeli ve bu amaçla nefsiyle devamlı mücadele halinde bulunmalıdır (*et-Tahtîr*, s. 69-70). Gazzâlî, hem kula hem Allah'a nisbet edilen vekil kavramının farklı konularına değinerek kulun vekâlet görevinin sınırlı, şartlı ve gereğince yerine getirilmemiş olabileceğini, Allah'ın vekâletinin ise tam bir kemal vasfı taşıdığını belirtir.

Kulun vekil isminden nasibi Allah'ın tabiatla ilgili kanunlarına, sosyolojik gerçeklere ve dinî hakikatlere uygun olan hususlarda tam bir teslimiyetle O'nu vekil kabul etmesi, bir sonuç elde edebilmek için acele etmemesi ve gerçekleşen sonuca rıza göstermesidir. Vekil Cenâb-ı Hakk'ın kullara yönelik isimleri içinde yer alır ve kulların talepleri üzerine faaliyete geçer. Allah talep edilmeden kimseye vekâlet vermez; peygamberler de birer tebliğci olup vekâlet görevleri yoktur. Vekil ismi hasib, hafız, rezzâk, velî gibi isimlerle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredat*, "vkl" md.; *Li-sânü'l-Arab*, "vkl" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 143-144; *Müsned*, I, 326; III, 7; Mâtürîdî, *Te'vî-lâtü'l-Kur'ân* (nşr. Halil İbrahim Çağar), İstanbul 2006, VIII, 320; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 136-137; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 77; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni*, XX/2, s. 216-217; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 236^{ab}; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi'l-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 69-70; Gazzâlî, *el-Maḥşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 140; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aḫşâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 130^{ab}; İbnü'l-Cevzî, *Nühzetü'l-a'yûn*, s. 607-608; Fahreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyinât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1404/1984, s. 296-297; Ali Osman Tatlısu, *Esmâü'l-Hüsna Şerhi*, Ankara 1963, s. 98-99.

BEKİR TOPALOĞLU

VEKİLHARÇ

(وکیل خرج)

Osmanlılar'da çeşitli kurumlarda idarî-malî işlerden, alışveriş ve îâşeden sorumlu kimse.

Arapça **vekil** ve **harc** kelimelerinden meydana gelen **vekil-harc** sözlükte "büyük dairelerde ve konaklarda sarfiyata bakan kişi" anlamında geçer. Osmanlı kanun-nâmelerinde yer alan, "Lâzım olanı dahi ol sarfeder, ona vekil-harc derler ve akçe kutusun ol dutar" ifadesi de bunu açıklar. Vekilharç saray ve konaklarda, paşa kapılarında, devlet ve kamu kurumlarında gereken işleri yapmaya, alınan bir şeyin veya bir hizmetin bedelini ödemeye memur, alışveriş, satın alma ve harcama görevlisi diye gösterilir. Bu açıdan "mal-para kâhyası / kethüdâsı" şeklinde tanımlanabilir. Vekilharç "pişekâr, mübaşir, nâzır, hansâlâr, büzürgter-i hâne" diye de zikredilir. Osmanlılar'da vekilharç Yeniçeri Ocağı'nda odabaşından küçük, bayraktardan büyük olan zâbitin unvanıdır; haftada bir toplana

nan kumanya parası ile orta ve bölüğün îâşesini sağlar. Bu sebeple "îâşe zâbiti, levazımcı, tedarikçi" olarak da adlandırılır. Vekilharç Yeniçeri Ocağı'nda yeniçeri ağasının emrinde büyük zâbitler dışında, yeniçeri ortalarında çorbacı denilen bölükbaşının emri altındaki zâbitler içerisinde odabaşından sonra gelir. Tophâne-i Âmire'de de aynı yapı mevcuttur. Vekilharç kelimesi ayrıca matbah-ı Âmire, külliye, imaret, aşevi, hankah, tekke, türbe, dergâh, zâviye, hastahane, tâlimhâne, ıslahhâne gibi kurum ve mekânlarda da kullanılır.

Sivil hayatta vekilharç ev, konak, mâlikâne gibi ikamet yerlerinin günlük yiyecek içecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak, gerekli ödemeleri yapmak ve ailelerin hayatını düzenlemekle görevlidir. Vekilharcın işi diğer ihtiyaçlar olan odun, kömür, giyim kuşam, ev eşyası gibi malzemeler ve bunların tamirine varıncaya kadar yüzlerce kalemi içermektedir. Konaklarda iki türlü kilerin yer aldığı, ilkinin selâmlıkta bulunduğu ve vekilharç ağaya emanet edildiği belirtilir. Varlıklı, kalabalık, misafir ağırlayan, çok masraflı konak ve yalılarda yaşayan ailelerin yanında görev yapan vekilharç alışveriş masraflarını "masârifât pusulaları" düzenlemek suretiyle kayıt altına almaktaydı. Osmanlı aile hayatında mutfak malzemelerini gösteren yegâne belgeler olan bu pusulalar hafta, ay veya yıl bitiminde denetlendikten sonra imha edildiğinden bunlardan günümüze ulaşanların sayısı çok azdır. Büyük konaklarda ihtiyaçlar bir vekilharç mârifetiyle karşılandığı gibi ikamet ettikleri yerden başka bir şehirde evi, konağı ve mülkleri bulunan kişiler buraların idaresi için de vekilharç tayin etmekteydi. Bazan kendilerine kalan mirası bir vekilharca teslim ederek işlettirenlere de rastlanırdı. Vekilharç mülkleri kiraya verip gelirlerini tahsil edebilirdi. Bu açıdan aynı zamanda yanında çalıştığı ailenin malî hususlarında avukatı durumundaydı. Vekilharçların alacakları, bunların tahsili, haksız yere kira bedeli talebi gibi konularda arşiv belgeleri önemli bir yekün teşkil eder. Büyük konaklarda hazineدار ağa ile vekilharcın birlikte çalıştığı veya küçük konaklarda vekilharcın hazineدارın görevini de yaptığı anlaşılmaktadır. Hazineدارla vekilharcın aynı görevli olabileceği ileri sürülmüşse de bunun iki görevin bir kişide toplanması şeklinde anlaşılması daha doğrudur. Vekilharcın bir yaveri bulunduğu gibi yaver kelimesinin vekilharçla eş anlamlı kullanıldığı, yine çuhadar kelimesinin "saray ve konaklarda vekilharç" diye tanımlandığı gö-

rülür. Ayrıca padişah, sadrazam, nâzır, vali, paşa, mutasarrıf, kadı, müdür, belediye reisi, vilâyet muhasebecisi, padişah kadınları ve kızlarının da vekilharcı mevcuttu. Bunların yanında hayır kurumlarında, XIX. yüzyılda ortaya çıkan mektepler ve hastahanelerde, bu arada tekkelerde vekilharç görevlendirilmesi söz konusudur.

Vekilharçların aylık maaş (mâhiye) veya üç aylık mevâcib aldığı, görevden ayrıldıklarında yerlerine vekil bıraktıkları, azledildiklerinde ve emekli olduklarında kendilerine maaş bağlandığı, vefatlarında ailelerine maaş tahsis edildiği, haklarında suistimal tahkikatı yapılarak görevden ihraç edilmeleri gerektiğinde de başka geçim kaynakları bulunmadığı gerekçesiyle hizmette bırakıldıkları, beraatleri halinde ise yeniden istihdam edildikleri ve cülûs dolayısıyla cihetlerinin yenilediği (BA, Cevdet-Evkaf, nr. 4537) anlaşılmaktadır. Maâdin-i Hümâyûn'daki idarî görevliler içerisinde vekil-i emîn ve kethüdâ yanında vekilharç ve tahsildar da vardı. Cezayir'de beylerbeyine ait paşa divanında hazine-dardan sonra Cezayir Ocağı dayı vekilharcı (BA, HH, nr. 22547A-B) ve diğer görevliler gelmekteydi.

Ev ve konak gibi şahsî ikamet yerlerinden bugüne az sayıda vekilharç masraf pusulası ulaşmakla birlikte resmî kurumlara ait Osmanlı arşivinde bol miktarda masraf pusulası mevcuttur. Sarayla sadrazamlık mutfağı ve dairesindeki masraflara ilişkin düzenlenen defterlerde bir aylık masraf icmal edildikten sonra hazine-dara hitaben ödeme emri ve ardından vekilharçla masraf kâtibi ya da yalnızca vekilharç tarafından teslim alındığına dair imzalı ve mühürlü yazı yer alır. Diğer kurumlarda ise imaret ve evkaf mütevellisi, vekilharcı, ambar memuru ve imaret şeyhi gibi kişilerden oluşan bir ekip masraf, müfredat ve hesap defterleri tertip etmekte; bunlar vezir, vali, paşa gibi kimselerin ya da kurumların mutfak ve daire masraflarını ve masraf meblağının alındığını göstermektedir. Vekilharç ve arpa eminine, ordu defterdarının icmal ettiği askerî tayinat ve masraf bedelinin teslim ve tesellümüne dair defterlere de rastlanır (BA, Cevdet-Askerî, nr. 18249). Vekilharçların ayrıca mühür ve imzalı ibrâ senedi düzenlediği görülür. Fıskıye yapımı gibi dar kapsamlı işlerde de vekilharç tarafından mühürlü ve imzalı hesap pusulaları oluşturulur, vekilharç ayrıca kendisine teslim edilen mühimmat için ilmühaber verirdi (BA, Cevdet-Askerî, nr. 6333). İstanbul'a gelen Kırım Hanı Selim Giray